

Stgazis culturals en archiv, bibliotecas e museums

«Marellas» dal Radio Rumantsch sin disc cumpact, part 3

Rimnar, collezionar

«In uman che rimna è in uman ventirai-vel», di Goethe. La Marella lascha raquintar trais collezionaders da lur passiu. In rimna viertgels da groma da café, in stgellas e plumpas e l'auter gravuras veglias. A pled vegn er ina pedagoga da museum che declera daco che l'uman rimna insumma. (Emissiuin dals 5 da matg 2002; redacziun: Flavio Huonder).

A la tschertga dal passà – inscunter en l'archiv

Tge raquinta la maschina da scriver da Gion Deplazes, tge stat scrit en il diari da chatscha da pader Alexander Lozza, co arrivaran las brevs d'amur d'in Andri-uet da Napoli en l'archiv communal da Tujetsch e pertge è insatgi fascinà da fotografias veglias e da plans da cataster da temps passads? La Marella fa ina visita a Tarcisi Hendry en l'archiv communal da Tujetsch, va tar Annetta Ganzoni en l'Archiv da litteratura a Berna e discorra cun Urs Frey ch'è savens en ils archiv. Els trais preschentan lur stgazis e raquintan da la fascinaziun e dals inscunter en l'archiv. (Emissiuin dals 4 d'avrigl 2004; redacziun: Guadench Dazzi).

plans da cataster da temps passads? La Marella fa ina visita a Tarcisi Hendry en l'archiv communal da Tujetsch, va tar Annetta Ganzoni en l'Archiv da litteratura a Berna e discorra cun Urs Frey ch'è savens en ils archiv. Els trais preschentan lur stgazis e raquintan da la fascinaziun e dals inscunter en l'archiv. (Emissiuin dals 4 d'avrigl 2004; redacziun: Guadench Dazzi).

Mintga chat è in project. In di cun Claudia Knapp

Claudia Knapp, schurnalista libra e curatura da la Chesa Planta a Samedan, è ina dunna plain ideas. Quai sa mussa sch'ins va cun ella tras sia chasa ad Ardez, ina chasa da prest 400 onns ch'ella ha renovà. E quai daventa evident sch'ins va cun ella tras la gronda chasa patriziana a Samedan ch'è tenor ella ina chasa plain stgazis. Or da mintga chat avess ella qua l'idea da far in event, in project. In di cun ella ha mussà ch'ella sa er midar d'in di sin l'auter sia chasa en in bazar african e ch'ella è medemamain in'apicultura tut speziala. Ella discorra dal mel, e quel da sia raccolta è in grand cru. (Emissiuin dals 16 d'avust 2009; redacziun: Maria Cadruvi).

Museum u deponia?

Tge objects tutgan bain drappads sin in sochel aurà en il museum? E tge objects na valan betg la paina da vegnir collectads, restaurads, mantegnids ed exposts? Pertge insumma tegnaire en salv objects istorics, la maschina da cuser veglia u 220 splaunas anticas? «Museum u deponia?», dumonda l'exposiziun actuala dal Museum Regiunal Surselva. «Museum u deponia?», sa dumonda er la Marella. Ella inspectescha il museum cun ses de-

Mastergns tradiziunals – ina part integrala da la collecziun da blers museums locals.

FOTO: PD

posits a Glion e s'occupa da la dumonda cura u pertge ch'in object è «degn» da vegnir exponì e tge cundiziuns ch'i dovra per pudair conservar en moda professiunala objects istorics. Ma la Marella va er sin la deponia a la tschertga da «stgazis». (Emissiuin dals 16 da settember 2012; redacziun: Anna Serarda Campell).

D'Abundi enfin Luzzi – il Lexicon Istorico Retic

Ils 11 da december cumpara l'emprim da dus toms dal «Lexicon Istorico Retic» (LIR), in term impurtant en l'istorgia d'ediziuns rumantschas. Passa 20 onns han ins scrit e redigi bundant 3000 artitgels. Er sch'il Lexicon istorico svizzer en las autras trais linguas cumpiglia mintgamai 13 toms, han ils Rumantschs cun il LIR, tenor il redactor Adolf Collenberg, «l'ivetta e la petta». Daco è quai uschia, tge chatt'ins tut en quest cudesch e tge en stad las sfidas per Manfred Gross ch'ha procurà per la redacziun linguistica? Nus sfegliain en las 600 paginas illustradas ritgamain. (Emissiuin dals 28 da november 2010; redacziun: Guadench Dazzi).

www.istorgias-localas.gr

Adina dapli documents, fotografias ed artitgels en accessibels online. Er il material areguard il rumantsch ed il Grischun crescha ad in crescher. Daco

s'engaschan personas en lur temp liber per metter la Crestomazia online, per rediger 40 000 paginas davart lur vischnanca u daco vul il Dicziunari Rumantsch Grischun metter passa 30 000 fotografias veglias en la rait? Tgi dovra quest'offerta e cura è dapli infurmaziun er ina plivalur? La Marella preschenta trais projects e discorra cun personas dal fatg davart las schanzas, ils cunfins ed ils segns da dumonda da talas purschidas gratuitas. (Emissiuin dals 29 da settember 2013; redacziun: Guadench Dazzi).

La Crestomazia retorumantscha

Cun la Crestomazia retorumantscha ha Caspar Decurtins creà ina basa essenziala per la conscienza culturala dals Rumantschs, ma er per far enconuscher il rumantsch sur ses stretgs cunfins or. La Marella porta differents texts or da l'ovra voluminosa e l'istoricher Jon Mathieu ed il reverenda Huldrych Blanke explitgeschan quels. (Emissiuin dals 15 da zercladur 2003; redacziun: Chasper Pult).

Il stgazi dals Rumantschs

Il stgazi dals Rumantschs sa chatta a la Ringstrasse 34 a Cuira. Là è l'institut «Dicziunari Rumantsch Grischun», il DRG. Il DRG rimna e descriva co che nus Rumantschs discurren e co che noss perdavants han discurren e vivi. Il DRG fa quai gia dapi 106 onns, dapi 125 onns datti l'unìun purtada dal DRG, la «Societad Retorumantscha». Per il 125avel giubileum da la «Societad Retorumantscha» guardain nus en il stgazi dals Rumantschs e prendain sut la Marella co ch'il mund rumantsch è sa midà dapi la fundaziun da la «Societad Retorumantscha» l'onn 1885. (Emissiuin dals 30 da matg 2010; redacziun: Chatrina Josty).

2000 chanzuns popularas rumantschas – il relasch musical dad Alfons Maissen

Tranter il 1930 ed 1960 han Alfons Maissen e ses gidanters registrà en las valladas rumantschas var 2000 chanzuns popularas. I sa tracta d'ina collecziun unica da texts, notas, fotografias e registraziuns sonoras. Qua chatt'ins la chanzun da Morell chantada da Men Rauch, las Mintinadas da Tinizong u quella dal «cavriu Junggeselle», dal mat vegl da Pigniu. Il musicist e scolar Iso Albin tgira ed ordinescha quest archiv sonor. En la Marella preschenta el perlas, curiositads e la gronda varietad da la

chanzun populara rumantscha. (Emissiuin dals 9 da mars 2008; redacziun: Guadench Dazzi).

Igl era ina giada dus frars

Ils 20 da december 1812 è stà in impurtant di per l'istorgia da la litteratura: Quel di è cumparida l'emprima giada l'enconuscenta collecziun da paraulas dals frars Jacob e Wilhelm Grimm. Tgi eran quels dus frars ch'en stads lur entira vita dus cors ed in'olma? E co è naschida la collecziun da paraulas ch'è vegnida transladata en passa 200 linguas e ch'ha influenzà noss maletg dal mund da las paraulas? La Marella va sin ils fastiz da Chapischa cotschna, Rosaspina e da Gionin e Grettina e discorra cun ina raquintada da paraulas davart la muntada da questas istorgias ozendi. (Emissiuin dals 23 da december 2012; redacziun: Esther Krättli).

Il professer da las paraulas

Lentschatta da settember avant 100 onns è el naschì a Tinizong, Leza Uffer. Er sch'el ha passentà ina gronda part da sia vita en la Bassa, ha el deditgà tut sias forzas a lingua e cultura rumantscha. El è stà romanist, poet e perscrutader da paraulas. El è s'engaschà en la politica, era bab da famiglia. Il project d'ina gasetta emnla e sia proposta per in rumantsch fusiunà han fatg naufragi. Leza Uffer: tgi era quest uman cun la vusch nunconfundibla? (Emissiuin dals 14 d'october 2012; redacziun: Esther Krättli).

L'Archiv svizzer da litteratura: ina visita en il sutteren

Els vivan a Roma u a Geneva, en Engiadina u en Argovia, els viagian, tiran si uffants e gudognan lur vita, els scrivan da Paris u da la Val Lumnezia ed els laschan enavos fastiz: quai en las scripturas ed ils scripturs svizzers. L'Archiv svizzer da litteratura, ch'exista dapi 20 onns, s'interessa per lur ovras e rimna, inventarisescha ed archivescha material litterar. Ma tge fan lura là las pantoflas da Patricia Highsmith? (Emissiuin dals 11 da settember 2011; redacziun: Esther Krättli).

Archiv svizzer da litteratura

L'Archiv svizzer da litteratura datti dapi il 1991 ed ins chatta là ils relaschs da varga 100 auturAs da tut las regions linguisticas. Sin la glista dals relaschs ils pli impurtants figureschan er sis nums ru-

mantchs: Clà Biert, Gion Deplazes, Gian Fontana, Andri Peer, Jon Semadeni e Hendri Spescha. La romanista Annetta Ganzoni tgira quest relasch a moda scientifica. La Marella ha fatg ina visita a Berna e discurren cun dus auturs giuvens: Leo Tuor e Gion Mathias Cavelti. (Emissiuin dals 27 da schaner 2002; redacziun: Daniela Cavelti).

Ina memoria dal Grischun.

La Biblioteca chantunala a Cuira

Dapi 100 onns sa chatta ella davos la Chasa grischina al Karlihof a Cuira. La Marella fa ina visita a la Biblioteca chantunala grischina e dat in sguard davos las culissas. Co vesi or en ils tschalers d'ina biblioteca, tge fan las biblioteccas per betg perder la survista dals 380 000 cudeschs? Tgi en ils utilisaders da quest material e tge fan quels che na vegnan betg pervi dals cudeschs en biblioteca? Tge cudeschs ha John Hitz da Claustera trames il 1860 or da l'America per posta diplomatica a la Biblioteca chantunala. E pertge è oz la biblioteca ina domena da las dunnas? (Emissiuin dals 27 da favrer 2005; redacziun: Guadench Dazzi).

Pitschnin, ma bellin – u da la passiuin da vender cudeschs

L'associazion svizra dals librarists ed editurs aveva susseglià a ses temp d'avrir ina libreria en l'Engiadina Bassa. L'intschess cumpiglià saja memia pitschen. Per ina libreria dovria quai 30 000 abitants. Dues dunnas han tutnina realisà lur siemi d'in'atgna butia da cudeschs. Dapi 15 onns datti il Chantunet da cudeschs, l'unica libreria en l'Engiadina Bassa. Nus avain fatg visita a Christiana Fliri ed Anni Hüberli a Scuol ed avain discurren cun ellas davart lur sortiment e lur clientella. Las duas libraristas ans han er dà intgins tips da lectura. (Emissiuin dals 5 da settember 2010; redacziun: Esther Krättli).

La «Miss cudeschs» da la Lia Rumantscha

Il giast en la Marella è Mengia Menzli. Dapi passa 20 onns lavura ella tar la Lia Rumantscha, nua ch'ella maina la libreria. 15 000 artitgels vegnan spedit ad onn ad autras libraristas ed a personas privatas. Ma enconuscha Mengia Menzli tut ils cudeschs ch'ella vinda? Avant ch'ella va questa stad en pensiuin, discurren nus cun ella da sia lectura preferida, tranter auter da l'emprim cudesch che Mengia Menzli ha legi: «Mia fibla» da Sep Mudest Nay, in cudesch ch'ella pudess vender mintga di. (Emissiuin dals 17 d'avrigl 2011; redacziun: Esther Krättli).

Cudeschs rumantschs – basegn u luxus?

I vegn fatg bier per promover la litteratura rumantscha e la producziun da cudeschs rumantschs. Stipendis, premis, cudeschs subvenziunads e sustegn per ina chasa editura che duai dar or cudeschs rumantschs. Ma quant porta tut quai e vegnan ils cudeschs rumantschs vairamain legids? La Marella vul savair sch'ils Rumantschs e las Rumantschas dovran propri cudeschs, ed ha discurren perquai cun amatur ed expertas che s'occupan di per di cun cudeschs. (Emissiuin dals 25 d'avust 2013; redacziun: Esther Krättli).

La presentaziun:

«Marellas» dal Radio Rumantsch: Contribuziuns emessas ils onns 2001–2015, accessiblas en la Biblioteca chantunala sin disc cumpact.

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=4734
www.chattà.ch

Cudeschs vegls – veritabels stgazis che dattan invista en il pensar da pli baud. FOTO: PD